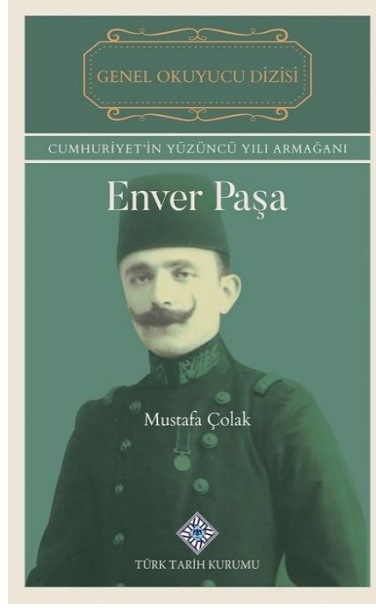

Enver Paşa

Mustafa Çolak

Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2025, 156 sayfa, ISBN: 978-975-17-5776-0.

Ceyda VATANSEVER*

Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde hem askerî hem de siyasi etkisiyle ön plana çıkan Enver Paşa, tartışmalı mirasıyla modern Türk tarih yazımında önemli bir figür olarak yer almaktadır. 20. yüzyılın başlarında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin önde gelen liderlerinden biri olarak Osmanlı Devleti’nin kaderine doğrudan etki eden Enver Paşa, özellikle Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından I. Dünya Savaşı’na kadar uzanan süreçte aldığı rollerle dikkat çeker. Bu bağlamda değerlendirilecek olan *Enver Paşa* isimli kitap, Paşa’nın yaşamı, idealleri, siyasi ve askerî faaliyetleri ile tarihsel konumuna ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, söz konusu eserin tarihsel anlatımı, kaynak kullanımı, yazarın yaklaşımı ve anlatım dili gibi yönlerden eleştirel bir değerlendirmesini sunmayı hedeflemektedir.

Prof. Dr. Mustafa Çolak, Osmanlı-Alman ilişkileri ve Birinci Dünya Savaşı dönemi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan bir tarihçidir. Samsun Üniversitesinde akademik görevini sürdüren Çolak, yüksek lisansını “XVI. Yüzyıl Başlarında Merzifon Kazası (1515-1520)” başlıklı çalışmasıyla 1991 yılında, doktorasını ise “Alman Arşiv Belgelerine Göre Alman İmparatorluğu’nun Doğu Politikası Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)” başlıklı çalışmasıyla 1999 yılında tamamlamıştır. Akademik kariyeri boyunca, Osmanlı’nın son dönemindeki siyasi ve askerî ilişkileri derinlemesine inceleyen Çolak, *Savaşların Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)* (2018), *Enver Paşa: Komitenin Kahramanı* (2019) ve *Talat Paşa: Komitenin Ruhu* (2020) gibi önemli eserleri kaleme almıştır. Ayrıca, *Osmanlı-Alman*

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, ceyda.gulener@stu.fsm.edu.tr

İlişkileri Çerçevesinde Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Türkçü Politikaları (1913-1918) başlıklı çalışmasıyla da bu alandaki akademik katkılarını sürdürmektedir.

Kitap, üç ana bölümde Enver Paşa'nın tarihsel portresini çizmektedir. İlk bölümde, Enver Paşa'nın hayatına genel bir bakış sunulmakta; eğitimi, kişilik özellikleri ve başkomutan vekilliğine uzanan askerî-siyasi kariyeri ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Paşa'nın Makedonya'da çetelere ve Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı verdiği mücadele, dönemin genç subayları üzerinde derin bir etki bırakmış; Paşa, orduda gerçekleştirdiği gençleştirme çabaları, üst rütbeli subayları emekliye sevk etmesi gibi adımlarla cesur ve yenilikçi bir lider profili sergilemiştir. Bu bölümde dikkat çeken bir tema, Enver Paşa'nın Alman hayranlığına dair tartışmalardır. Mustafa Çolak, Enver Paşa'nın Almanya'ya duyduğu yakınlığı, bu ülkenin askerî tecrübesine duyduğu güvenle açıklamakta; Berlin askerî ataşesi olarak görev yapmasının, Almanya ile kurduğu güçlü ilişkilerin temelini oluşturduğunu ileri sürmektedir. Yazarın sunduğu gazete örnekleri üzerinden, Enver Paşa'nın Alman dostu olmakla birlikte her şeyden önce bir Türk vatanperveri olduğu vurgulanmaktadır. Bölümün önemli duraklarından biri olan Sarıkamış Kuşatma Harekâtı ise, İstanbul'dan uzaklığı nedeniyle lojistik destekten yoksun kalan cephede yaşanan zorlukları ve harita üzerindeki basit bir hatanın büyük askerî sonuçlara yol açtığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu başarısızlığın ardından kamuoyunda başlayan, Enver Paşa'ya yönelik karalama kampanyası, dönemin siyasal atmosferini yansıtmaları bakımından ayrıca önem taşımaktadır.

Kitabın ikinci bölümünde tartışılan temel meselelerden biri, Enver Paşa'nın bir Türkçü olup olmadığı sorusudur. Bu çerçevede, genel olarak Osmanlı Devleti'nde etkili olan fikir akımları -Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük- tarihsel ve kavramsal düzlemde ele alınmaktadır. Yazar, söz konusu akımların Osmanlı siyasal ve entelektüel hayatında Fransız İhtilali'nin ardından belirginleşmeye başladığını vurgulamaktadır. Ancak Enver Paşa'nın aktif olduğu dönemde bu ideolojilerin ne teorik olarak net biçimde tanımlandığını ne de siyasal düzeyde somut bir programa dönüştürüldüğünü ifade etmektedir. Aynı şekilde, bu fikir hareketlerinin sosyolojik boyutlarının da derinlemesine tartışılmadığı belirtilmektedir. Bölümün ilerleyen kısımlarında ise Osmanlı Devleti'nin ideolojik ve siyasi açmazları arasında sıkıştığı bir dönemde, Enver Paşa'nın bu karmaşık denklem içerisindeki konumu ve etkisi detaylı şekilde ele alınmaktadır.

Kitabın son bölümünde, Enver Paşa'nın hayatının son döneminde yürüttüğü faaliyetler ve katıldığı askerî mücadeleler ele alınmaktadır. Ekim 1918'e gelindiğinde, Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri cephesinde ciddi çözümler yaşanmış, özellikle Bulgaristan cephesinin çökmesi Osmanlı Devleti için kritik bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte, Osmanlı'yı savaşa sokmakla doğrudan ilişkilendirilen İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup Talat Paşa başkanlığındaki hükûmet, aynı yıl içinde resmen istifa etmek zorunda kalmıştır. Böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti fiilen iktidardan çekilmiş, Enver Paşa'nın beş yıldır sürdürmekte olduğu harbiye nazırlığı görevi de sona ermiştir. Takip eden süreçte, cemiyet üyeleri taraflı ve adil olmayan mahkemelerde yargılanmışlardır. Osmanlı Devleti henüz resmen teslim olmamışken, 20 Ekim 1918'de Enver Paşa'nın yardımcısı General von Seeckt,

kendisine Almanya'ya gitmesini önererek bir çıkış yolu sunmuştur. Bu öneri, Talat, Enver ve Cemal Paşalar gibi önde gelen İttihatçılar arasında yurt dışına çıkma fikrini hızlandırmış ve bu üç isim, Alman bayrağı taşıyan bir torpidobotla Sivastopol'a hareket etmiştir. Enver Paşa, Almanya'nın gösterdiği dirençlere rağmen Kafkasya'ya geçme kararlılığından vazgeçmemiştir. İlk girişimi başarısızlıkla sonuçlansa da Berlin'e geçerek, orada bulunan İttihatçıların faaliyetlerine destek vermeye devam etmiştir. Enver Paşa, savaşın Osmanlı ve müttefikleri açısından kaybedilmekte olduğuna dair işaretlerin belirginleşmesiyle birlikte, birliklerinin bir kısmını Kafkasya'ya sevk etmeyi planlamış, bu bölgede teşkil edeceği orduyla, ileride gerçekleşmesi muhtemel Anadolu işgaline karşı bir savunma hattı oluşturmayı hedeflemiştir. Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanıldığı dönemde, Enver Paşa da Kuşçubaşı Hacı Sami ve bazı İttihatçılarla birlikte Bakü üzerinden Buhara'ya geçmiştir. Burada, Türkistan'ın bağımsızlığı uğruna Sovyet güçlerine karşı yürüttüğü mücadele sırasında, 4 Kasım 1922 tarihinde şehit olmuştur.

Mustafa Çolak'ın kaleme aldığı *Enver Paşa* isimli eser, hem biyografik derinliği hem de dönemsel bağlamı ustalıkla harmanlaması bakımından oldukça dikkat çekici bir çalışmadır. Eserde yalnızca Enver Paşa'nın kişisel yönlerine değil, aynı zamanda dönemin siyasal, ideolojik ve askerî dinamiklerine de yer verilmiştir. Kitap, Enver Paşa'nın harbiye nazırlığı döneminden başlayarak, İttihat ve Terakki'nin iktidardan çekilmesi, Sarıkamış Harekâtı, Almanya ve Kafkasya'daki faaliyetleriyle nihayet Türkistan'daki mücadelesine kadar uzanan geniş bir perspektif sunmaktadır. Özellikle Osmanlı'daki fikir akımlarının teorik belirsizliğini ve Enver Paşa'nın bu ideolojilerle olan ilişkisini sorgulayan yaklaşımı, eseri yalnızca biyografi olmaktan çıkarıp, dönemin düşünsel yapısını irdeleyen bir kaynak hâline getirmektedir. Arşiv belgeleri, gazete örnekleri ve dönemin tanıklarıyla zenginleştirilen anlatı, okuyucuya hem tarihsel gerçekliğe sadık hem de yorum gücü yüksek bir metin sunar. Bu yönüyle eser, yalnızca Enver Paşa'nın hayatına değil, aynı zamanda Osmanlı'nın son dönemine dair nesnel ve dengeli bir değerlendirme ortaya koymakta; akademik ciddiyet ile anlatı akıcılığını başarılı biçimde birleştirmektedir.

Mustafa Çolak'ın bu eseri, kapsamlı içeriğine ve zengin arşiv malzemesine rağmen bazı yönleriyle eleştiriye açıktır. Her ne kadar yazar, Enver Paşa'nın kişiliği, askerî kariyeri ve ideolojik duruşunu detaylandırmaya çalışsa da metin zaman zaman anlatıcıya özgü yorumların ve Enver Paşa'ya olan sempatinin dozunun yüksek olduğu pasajlar içermektedir. Bu durum, tarihsel nesnellik ilkesine zarar verecek biçimde, Enver Paşa'nın bazı tartışmalı eylemlerinin yüzeysel geçilmesine sebep olmuştur. Ayrıca Osmanlı'daki fikir akımları gibi karmaşık entelektüel meseleler, kitabın genel akışı içinde derinlemesine analiz edilmemekte, yalnızca bağlamsal değinilerle sınırlandırılmaktadır. Tüm bu unsurlar göz önüne alındığında, kitap değerli bir katkı sunmakla birlikte, ele alınan tarihî kişiliğin daha eleştirel bir bakışla incelenmesi durumunda daha dengeli ve analitik bir eser ortaya konulabilirdi.

Sonuç olarak, Mustafa Çolak'ın *Enver Paşa* adlı eseri, Osmanlı'nın son döneminde etkili bir figür olan Enver Paşa'yı hem tarihsel hem de ideolojik boyutlarıyla ele alma çabası açısından dikkate değer bir

çalışmadır. Eser, arşiv kaynaklarına dayanan anlatımı ve dönemsel analizleriyle tarih literatürüne önemli katkılar sunarken; yer yer eleştirel mesafeyi yitirmesi, bazı konuların derinlikli bir şekilde incelenmemesi gibi yönleriyle de tartışmaya açıktır. Buna rağmen, dönemin siyasal ve askerî gelişmelerine ilgi duyan okurlar için kapsamlı bir başvuru kaynağı niteliğindedir.